

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-
och växtproduktionsvetenskap

Platsens själ

– Studier och jämförelser av genius loci inom
landskapsarkitektur

Klara Losman Nädele

Självständigt arbete • 15 hp

Landskapsarkitektprogrammet

Alnarp 2019

Platsens själ – studier och jämförelser av genius loci inom landskapsarkitektur

The soul of the place – studies and comparisons of genius loci in landscape architecture

Klara Losman Nädele

Handledare: Arne Nordius, SLU, Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Patrik Olsson, SLU, Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Kandidatexamensarbete i Landskapsarkitektur

Kursansvarig inst.: Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Kurskod: EX0845

Ämne: Landskapsarkitektur

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2019

Omslagsbild: Åre, Klara Losman Nädele, 2019

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: genius loci, Christian Norberg-Schulz, plats, icke-plats, fenomenologi, landskapsarkitektur

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammandrag

Syftet med denna uppsats är att få en större förståelse för begreppet *genius loci*, platsens själ. Tanken är att, genom teoretiska texter om platsbegreppet och kvalitativa intervjuer med landskapsarkitekter och arkitekter, se om det finns likheter mellan deras praktik och tankegodset bakom *genius loci*.

Med denna utgångspunkt diskuteras frågor som: vad är plats och vad innebär en plats unika förutsättningar? Vad är motsatsen till en plats? Hur påverkar mänsklig aktivitet en plats identitet? Hur kan en plats *genius* bli synlig och hur kan landskapsarkitekten arbeta för att bevara *genius loci* idag?

Uppsatsens teoretiska perspektiv utgår till stor del från Christian Norberg-Schulz platsfenomenologi. Jag har haft stor hjälp av Jan Bengtssons tolkningar av fenomenet plats i min analys av begreppet. För att komma närmare ett svar på hur en motsats till plats kan te sig har jag studerat bland annat Rem Koolhaas och Marc Augés idéer och tankar. För att konkretisera uppsatsens syfte har intervjuer gjorts med landskapsarkitekter och arkitekter för att se om det är aktuellt i dagens praktik. Det är dessa tre delar, en förståelse för *genius loci*, vad en motsats kan vara och landskapsarkitektens praktik som i stora drag utgör uppsatsens delar. Uppsatsen avslutas med en reflekterande diskussion.

Intervjuerna visar att även om *genius loci*, med allt vad det innebär, inte alltid uttalat används i landskapsarkitektens arbete, sker ofta betraktandet av en plats själ nästan omedvetet. Landskapsarkitekten blir genom studier och arbete skicklig på att förstå en plats förutsättningar, vilket kan ses som ett sätt att använda sig av begreppet *genius loci*.

Nyckelord *genius loci*, Christian Norberg-Schulz, plats, icke-plats, fenomenologi, landskapsarkitekt, praktik

Abstract

The purpose of this essay has been to explore the relationship between landscape architecture and the roman expression *genius loci*. Above all to determine if "a place soul" is something architects consider in their practice today. Furthermore the purpose has been to oppose what an opposite to *genius loci*, or place, could be.

In the essay, questions like the following are discussed. What is place and what does the unique conditions for a place mean? What is the opposite of place? What kind of impact has human actions for the identity of place? How can a *genius* of place be uncovered and what is the responsibility of the landscape architect?

The theoretical perspective largely proceeds from Christian Norberg-Schulz phenomenology of place. I owe a big thanks to the interpretation of the subject made by Jan Bengtsson. He made my reading a lot easier and interesting. To come closer to an answer of what a place is not I have studied Rem Koolhaas and Marc Augé among others. To concretize the purpose of the essay I've made interviews with landscape architects and architects, with an aim to see if there is something they think of today. These three parts broadly constitute the essay. Eventually the whole essay will be completed with a discussion.

In my essay, I found that even if the concept of *genius loci* might not be present in todays practice, the landscape architect often instinctively notice the particular essence of place.

Förord

I början av mina studier till landskapsarkitekt mötte jag uttrycket *genius loci*, vilket kan översättas ungefär till en plats själ. Jag blev nyfiken på det och under mitt tredje år på SLU har jag ägnat mitt kandidatarbete åt att undersöka begreppet. Under de senaste månaderna har jag, med en begränsad kunskap inom teoretisk filosofi, tagit min an ämnet.

Jag vill framföra ett stort tack till min handledare Arne Nordius och mina motläsare som varit till stor hjälp under hela processen. Jag vill även tacka min bror Teodor för att han tipsade mig att läsa *Genius loci* av Christian Norberg-Schulz.

Klara Losman Nädele
SLU Alnarp
Datum 2019-05-23

Innehållsförteckning

Sammandrag	
Abstract	
Förord	
Inledning	
Bakgrund	7
Mål och Syfte	8
Frågeställningar	8
Material och metod	8
Några förtydliganden: begreppsförklaringar	9
Vad betyder genius loci	
Genius loci	11
Fenomenet plats	11
Karaktär, orientering och identifikation	12
Det generella mänskliga subjektet	15
Motsatsen till plats	
Den icke-besjälade platsen	16
Förmågan att knyta an till en plats	16
Icke-platsen och det generella	17
Icke-platser kan bli platser	18
Platsen är människans sammanhang	18
Landskapsarkitekten och genius loci	
Naturliga platser	19
Landskapstyper	
Det romantiska landskapet	20
Det kosmiska landskapet	20
Det klassiska landskapet	21
Det komplexa landskapet	21
Kritik riktad mot landskapstyperna	21
Östra Kyrkogården som landskap	21
Place loss och placelessness	22
Intervjuer	
Introduktion till intervjuer	24
Den något svårdefinierade platsen	25
Människan påverkar	26
Landskapsarkitektens uppgift	27
Tävlingar kontra beställda uppdrag	28
Avslutande diskussion	29
Metoddiskussion	32
Referenser	33
Bilaga 1	37

Bakgrund

Jag mötte termen *genius loci*, eller ”platsens själ”, första gången i ettan på utbildningen till landskapsarkitekt. I början var meningen med den här uppsatsen att jag ville undersöka begreppet, vad betyder det egentligen? Jag har under en längre period besökt Östra Kyrkogården i Malmö när jag är ute och joggar. Varje gång jag kommer dit sprids ett inre lugn. Vad är det som gör att jag känner så? Vad är det på den här platsen som har den inverkan på mig?

När jag började forska lite mer kring det insåg jag snabbt att ämnet är väldigt omfångsrikt i förhållande till den knappa tiden kandidatarbetet innebär och jag insåg att avgränsningar skulle bli en nödvändighet. I uppsatsen söker jag svar på frågor som: vad spelar in i förhållandet mellan människa och plats? Vad menas med att en plats är ”besjälad”? Och hur kan landskapsarkitekten dra nytta av *genius loci*?

Platser är för oss något självklart och vi förhåller oss alltid till en lokalitet i någon bemärkelse. Vi bor på en plats, studerar på en annan och åker på semester till en tredje, men vad är det som gör att ett rum blir till en meningsfull plats? Att studera begreppet *genius loci* kommer förhoppningsvis vara till hjälp för landskapsarkitekten och ett verktyg för att göra lyckade ingrepp i en miljö.

Mål och syfte

Målet med arbetet är att med hjälp av teoretiska texter om platsbegreppet och kvalitativa intervjuer med arkitekter och landskapsarkitekter, se om det finns några likheter mellan deras praktik och filosofin bakom *genius loci*. Syftet med arbetet är att skapa en ökad förståelse av begreppet *genius loci* och fenomenet plats.

Frågeställningar

- Vad är innebörden av *genius loci*?
- Vad är en plats om den *inte* är ”besjälad”? Vad skulle en motsats vara?
- Arbetar landskapsarkitekter utifrån *genius loci* idag? Om ja, hur då?

Material och metod

Den norske författaren Christian Norberg-Schulz gav 1980 ut boken *Genius loci: Towards a phenomenology of architecture*. Norberg-Schulz var verksam som arkitekt, teoretiker och historiker, influerad av den tyske filosofen Martin Heideggers tankar och idéer. Under sitt liv utvecklade Norberg-Schulz en fenomenologisk analysmetod för att undersöka städer och landskap (Oxford Reference, 2019). Trots hans bakgrund som arkitekt är boken i allra högsta grad aktuell även för landskapsarkitekter eftersom han till stor del behandlar platser och natur av olika slag, snarare än bara byggnader. Till min hjälp har jag även den förkortade, svenska översättningen *Fenomenet plats* översatt av Sven-Olov Wallenstein i *Arkitekturteorier: Skriftserien Kairos Nr 5* (1999). Den här läsningen har varit central för mig för att skapa förståelse för alla begrepp som innefattas *genius loci*. Ytterligare vägledning har jag haft av Jan Bengtsson, fd professor i filosofi.

Jag har läst en mängd andra arkitekturteorier för att kontrastera idén om *genius loci*. Ett par exempel är *Den generella staden* av Rem Koolhaas (1994), en svensk, förkortad översättning av originaltexten återfinns i *Arkitekturteorier: Skriftserien Kairos Nr 5* (1999), och *Non-places : introduction to an anthropology of supermodernity* av Marc Augé (1995)

Jag har valt att diskutera ämnet med tre landskapsarkitekter och en arkitekt för att se om det är aktuellt i dagens praktik. Jag väljer mina intervjupersoner utifrån att jag känner tillit till deras kunskap och tänker hålla det semi-strukturerat, det vill säga förberedda frågor, med chans att få sväva iväg.

I uppsatsen har jag valt att använda mig av bilder som ett sätt att fånga de olika språkliga tankefigurer som används i diskursen kring begreppet *genius loci*. Studien kommer framförallt bestå av kvalitativa metoder, intervjuer och tolkningar av litteraturen.

Några förtydliganden

Uppsatsen tar kontinuerligt upp ord och begrepp som behöver definieras och förklaras för att läsandet ska göras ur rätt perspektiv.

Fenomenologi

Jan Bengtsson och Per-Erik Brolinson förklarar fenomenologi som 'läran om det som visar sig för medvetandet' (u.å). Vid sekelskiftet 1900 introducerade Edmund Husserl en ny filosofisk ansats som bidrog till att den fenomenologiska teorin blev till metod (Bengtsson, 1994, s 19). Husserl menar att verkligheten består av en mängd fenomen och att vi bör studera hur de visar sig för oss (Bengtsson, Brolinson, u.å). En människas upplevelse av en plats skulle kunna vara ett sådant fenomen.

Christian Norberg-Schulz beskriver platsens fenomenologi som "ett återvändande till ting" (1980, s 8). Han vill undersöka hur den arkitektoniskt gestaltade världen visar sig för människan och anser att det saknas en fenomenologi för arkitektur. Därför försöker han göra den användbar för det syftet (1980, s 8).

"When we treat architecture analytically, we miss the concrete environmental character, that is, the very quality which is the object of man's identification, and which may give him a sense of existential foothold." (Norberg-Schulz, 1980, s 5)

Att bo

I *Genius loci: Towards a phenomenology of architecture* använder Norberg-Schulz det engelska ordet *dwell* som en synonym till *existential foothold* (1980, s 9). Här översätts *dwell* till 'att bo' och *existential foothold* till 'existentiellt fotfäste'. Enligt Nationalencyklopedin kan ordet *existens* jämföras med franskans 'tillvaro' och är latin för 'träda fram' eller 'finnas till' (2019), vilket passar in i Norberg-Schulz perspektiv.

Att bo utgör "den totala relationen mellan människa och plats" (Norberg-Schulz, 1976, s 108). Att människan lyckats knyta an till en plats och finna den meningsfull. Hur väl hen lyckas beror på hur väl hen kan orientera och identifiera sig med platsen (Norberg-Schulz, 1980, s 5). Han hävdar att den viktigaste uppgiften för arkitekten är att synliggöra platsens karaktär för människan. På så vis hjälper arkitekten människan att bo (ibid.).

Plats och rum

Space och *place* är två centrala ord i arkitektursammanhang. Översättningen till svenska är inte entydig. Bägge orden kan översättas till *plats*, men *space* kanske är mera känt som *rum* (Tyda, 2019).

En plats kan ha olika innebörder. En plats kan definieras som att den har en viss laddning som kan vara av fysisk eller mer själslig typ. Det fysiska kan vara utsikt, sol, sittplats. Det själsliga kan vara mer ogripbart, som ett minne, historia eller årstidsvariation (Andersson, 2019a).

Norberg-Schulz menar att rummet är överallt och ingenstans (1992, s 34), medan en plats beskrivs som en helhet bestående av färger, texturer och meningar. De skapar tillsammans en karaktär eller atmosfär (Norberg-Schulz, 1980, s 6), vilket är vad som syftas till när ordet *plats* används i uppsatsen.

Plats, Östra Kyrkogården, Malmö (Klara Losman Nädele, 2019)

Genius loci

Var härstammar begreppet *genius loci* ifrån? Efter några turer fram och tillbaka i Nationalencyklopedin och Oxford Dictionary förstår jag att *genius loci* kan översättas med en *plats skyddsande*. 'Genius' översätts till just skyddsande (Nationalencyklopedin, 2019) och 'loci' är pluralform av 'locus' som betyder plats (Oxford Dictionary, 2019).

Genius loci är ett gammalt romerskt uttryck. Det ansågs att varje varelse och varje plats har en skyddsande som följer dem genom hela livet och ger dem en viss karaktär (Norberg-Schulz, 1980, s 18). Det påminner oss om drakarna som förekommer i den österländska mytologin. Till skillnad från i nordisk mytologi är den österländska draken välvillig. Den symboliserar bland annat lycka, visdom och harmoni och har stark koppling till platser nära vatten. Den håller ofta till i dammar och sjöar nära tempel (Andersson, 2016).

Christian Norberg-Schulz menar att *genius loci* kan förklaras som en plats ande eller väsen (1980, s 5) som människan måste bli sams med för att kunna bo (1980, s 11). Skyddsanden ska vakta och ge kraft till en plats under hela livet (Norberg-Schulz, 1980, s 18).

Fenomenet plats

Plats och liv utgör tillsammans en tillvaro. Människan är alltid på väg till eller från en plats, i ett system av vägar och mål. Christian Norberg-Schulz för ett resonemang där han menar att den mänskliga identiteten utgår från platser och saker i vår omgivning (1980, s 21). I sin platsteori undersöker Norberg-Schulz människans förhållande till rummet (1980, s 8).

Förhållande mellan inne och ute, Gunilleberg (Klara Losman Nädele, 2019).

Christian Norberg-Schulz konstaterar att människans dagliga upplevelser består av en mängd olika fenomen (1980). Dessa fenomen kan vara greppbara objekt som stenar, trä, vatten, fönster och möbler. Det kan också

vara större ting, som svävande moln, solen, månen och stjärnorna. Norberg-Schulz räknar även in fenomen som inte går att ta på, till exempel känslor (1980, s 5). Alla dessa saker är relaterade till varandra på ett komplext vis. Vissa av objekten skapar till och med en miljö för andra fenomen, exempelvis ett träd i en skog (ibid.).

Norberg-Schulz skiljer mellan naturligt och mänskligt skapade fenomen. Som ett exempel på det mest naturliga fenomenet ger han landskapet. Landskapet fungerar som en grund som för det av människan skapta, vilket kan konkretiseras i till exempel bosättningar eller andra typer av inhägnader (Norberg-Schulz, 1980, s 10). Landskap fungerar som en *grund* för bosättning, annars uttryckt *figur* (1980, s 12). Det utgör den grundläggande relationen mellan de två fenomenen. Varje figur har i sin tur ett centrum, vilket horisontala och vertikala riktningar sprids ifrån. De horisontella riktningarna visar på rumsliga förhållanden mellan inne och ute, med andra ord väggar. De vertikala riktningarna visar på skillnaden mellan jord och himmel, exempelvis via ett tak (ibid.).

Figur och grund, bosättning i landskapet, Rhodos (Moa Redevall, 2019).

Karaktär, identifikation, orientering

I Christian Norberg-Schulz teori lägger han fram en tes om att alla platser har och har alltid haft en karaktär (1980, s 10). Han uppmanar alla att skapa en djup insikt om platsers karaktär, för att förstå *genius loci*. Karaktären bestäms alltså utifrån materiella egenskaper och strukturer. Ett landskaps karaktär kan vara hotfullt, kargt eller leende (Norberg-Schulz, 1976, s 102). Han råder människan att upptäcka hur det känns att gå på ett visst material eller iakta hur bergen möter himlen (Norberg-Schulz, 1980, s 14).

Möte mellan berg och himmel. Piano de Sorrento (Klara Losman Nädele, 2018).

För att kunna identifiera sig med en specifik plats måste människan kunna orientera sig. Det utgör grunden för människans existentiella fotfäste (Norberg-Schulz, 1980, s 18-19). Att identifiera sig med platsen betyder alltså att man blir sams med dess karaktär och finner den meningsfull. Han ger exempel i form av att människan i Norden bör bli sams med dimma, is och kalla vindar (Norberg-Schulz, 1980, s 21). Han påpekar även att den som lever i urban miljö är förvisad till att identifiera sig med mänskligt skapade objekt, som hus och gator (ibid.).

Hur människan orienterar i staden har behandlats av flera arkitekturteoretiker, inte minst av Kevin Lynch som Norberg-Schulz (1980) refererar till. Lynch presenterar en analysmodell för hur människan i sitt inre skapar stadselement som noder, vägar, kanter och distrikt när hen rör sig i staden (Norberg-Schulz, 1980, s 12). Lynch behandlar knappt plats som begrepp (Gabrielsson, 2007, s 170), men vid ett tillfälle skriver han att platsen uppstår i en kombination av en visuellt organiserad och identifierad miljö tillsammans med människans upplevelser. Det kan ge upphov till känslor av mening och sammanhang (Lynch, 1960, s 92).

Orientering, vägar. Tv: Trottoar, New York (Klara Losman Nädele, 2018). Th: Stig, Australien (Klara Losman Nädele, 2016)

I *Sense of Place, Authenticity and Character: A Commentary*, menar Jivén och Larkham att man, utifrån Lynchs platsanalys, går miste om att finna platsens mening. Enligt Jivén och Larkham använder sig Norberg-Schulz av stadens siluett, den horisontella utbredningen av byggnaderna, för att skapa sig en helhetsbild av en plats (2003, s 70). De anser att Lynchs strukturkartor inte avtäcker *genius loci*.

Vertikala och horisontella riktningar. Stadens siluett mot himlen, New York (Klara Losman Nädele, 2018)

Jivén och Larkham anser även att det har skett en förvirring i dagens praktik. De menar att yrkesverksamma landskapsarkitekter och arkitekter ofta är ute efter att skapa *genius loci*, snarare än att det är något som ska framhävas (2003, s 78). Mircea Eliade, en rumänsk religionshistoriker och författare (Allen, 2019) som Norberg-Schulz själv studerade, menar att platsens essens är något som framträder för människan. De mest heliga platserna väljs inte av människan, utan *upptäcks* (Norberg-Schulz, 1980, s 27-28). Marc Treib, professor emeritus i arkitektur, har också diskuterat om landskapsarkitekten verkligen kan bygga in mening i skapandet av en plats. Han menar att värdet snarare ligger i betraktarens ögon än i landskapsarkitektens händer och utvecklas med tiden ifall förhållandena stämmer (Treib, 2011, s 101). Här vill jag dock poängtera att landskapsarkitekter kan styra förhållandena i viss mån under utformningen av en plats. Exempelvis genom att ta hänsyn till topografiska strukturer, befintliga stråk, historia etcetera.

Om Norberg-Schulz teorier angående orientering och identifikation inleds relativt tydligt, avslutar han resonemanget mer diffust. Han hävdar att man faktiskt kan orientera sig utan att identifiera sig i en miljö. Trots att man uppskattar och hittar på en plats måste man inte ”känna sig hemma” (1980, s 20). Jag frågar mig om en identifikation kan försvinna och om det är möjligt att det inte finns ett tydligt svar på den frågan. Norberg-Schulz berättar en historia om arkitekten Gerhard Kallmann från slutet av andra världskriget. Kallmann återvänder till sitt barndomshem för att upptäcka att det är i

spillror och känner sig vilsen. Men plötsligt, utanför det före detta huset upptäcker han trottoaren han lekte på som ung. Kallmann fylls då med en känsla av lugn (Norberg-Schulz, 1980, s 21). Det visar på att identifikation är lagrat i minnet och om den försvunnit kan den återuppstå. Norberg-Schulz (1980, s 18) menar alltså att strukturer inte är ett fixerat tillstånd utan kan förändras över tid. Men trots variationer i strukturer måste inte genius loci ändras, identitet kan bibehållas. Han kallar det *stabilitas loci* (Norberg-Schulz, 1980, s 18).

Det generella mänskliga subjektet

Catharina Gabrielsson ägnar ett kapitel åt Christian Norberg-Schulz platsfenomenologi i sin avhandling *Att göra skillnad: Det offentliga rummet som medium för konst, arkitektur och politiska föreställningar* (2007).

Gabrielsson sammanfattar Norberg-Schulz ord när hon definierar platsen som ”sanningen” för arkitekturen (2007, s 168). Gabrielsson fortsätter förklara att platsen tydliggör människans ”vara” och ”människans identitet är beroende hennes platstillhörighet” (ibid.). Det mänskliga subjekt Norberg-Schulz formar sin platsteori kring problematiseras dock av Catharina Gabrielsson. Hon belyser faktumet att det mänskliga subjektet som återkommer i hela *Genius loci* genomgående behandlas som ospecificerat och generellt (Gabrielsson, 2007, s 174). Hon fortsätter: ”Hos Norberg-Schulz används uppenbarligen det ospecificerade subjektet för att förstärka de totalitära anspråken och legitimera arkitekturens uppdrag” (ibid.). Här understryker hon det orimliga i att människan isåfall anses vara ”förlorad” utan en platsidentitet och hänvisar till Jan Bengtssons kritik (Gabrielsson, 2007, s 174), inom ämnet platsanknytning, som behandlas senare i denna uppsats.

Motsatsen till en plats

Ett sätt att beskriva vad en plats är, kan göras genom att förklara var det *inte* är. Vad är en plats om den inte är besjälad? Nedan följer några försök till att förklara vad motsatsen till en plats kan vara.

Den icke-besjälade platsen

Det ter sig naturligt att inleda med hur Norberg-Schulz (1992, s 34) beskriver en ofullständig plats. I tidskriften *Arkitektur* från 1992 använder han sig av helvetet för att förklara vad som utmärker en ofullständig plats. Det inom nordisk mytologi beskrivna helvetet sägs vara likt en värld full av dimma, utan vare sig vägar eller mål. Det Norberg-Schulz verkar vilja lyfta fram här är alltså individens behov av en mänsklig skala och förmågan att kunna orientera sig.

Ytterligare förslag på vad en motsats till plats kan vara, ges i form av ett öppet hav (Norberg-Schulz, 1980, s 27). Vatten skulle här kunna symbolisera en öppenhet utan avgränsningar eller strukturer. Det fungerar på samma sätt som en monoton, tät skog. De avgränsningar Norberg-Schulz anser vara så avgörande för oss kan konkretiseras i stängsel, gårdar eller tät vegetation. Utan avgränsningar förlorar människan sin förmåga att orientera sig (1980, s 191). Kevin Lynch (1960, s 4-5) håller med och menar att bristen på orientering kan skapa en känsla av rädsla och emotionell osäkerhet.

Förmågan att knyta av till en plats

Jan Bengtsson, fd professor i filosofi på Göteborgs Universitet, (1994, s 29) tolkar Norberg-Schulz ord. Christian Norberg-Schulz säger att människans identitet ges genom att den identifierar sig med en plats. Alltså om man inte lyckas identifiera sig med en given plats kommer den egna identiteten bli bristfällig. Han menar att människan ”inte är en fullvärdig människa utan konkreta rötter” (Norberg-Schulz, 1994, s 9). Enligt Bengtsson brister tesen, eftersom Norberg-Schulz isåfall påstår att resande människor inte är fullvärdiga människor. Bengtsson (1994, s 30) påpekar att vi idag på vissa ställen i världen rör oss mer än någonsin.

Ytterligare en tes Bengtsson diskuterar är att människans identifikation är avhängig fler faktorer än anknytningen till en viss plats. Faktorer som en social gemenskap, kultur, politik, religion och vetenskap utgör alla del i människans identitetsskapande. Den gemensamma nämnaren för alla listade faktorer är att de är platsöverskridande (Bengtsson, 1994, s 30). Skulle man då kunna påstå att motsatsen till en plats inte nödvändigtvis är avsaknaden av platsanknytning? Utan att förlusten av identifikation snarare ligger i att individen inte lyckats finna en social gemenskap, kultur, religion etcetera.

Bengtsson (1994, s 29) menar att Norberg-Schulz påstående om att människor förvillar sig på platser med bristande identitet (Norberg-Schulz, 1994, s 8) är orimlig. Bengtsson ger exempel på sådana platser som storstadens förort och uppmärksammar oss på att de boende där ofta lyckas känna sig sams med platsen. När reportage om den dåliga arkitekturen i så kallade problemområden görs är det allt som oftast någon boende som tar illa upp, just därför att de identifierar sig med platsen som är deras hem (Bengtsson, 1994, s 29). Detta betyder inte att plastkvalitet saknar betydelse

helt och hållet, utan att det kan vara sammanvävt med kulturell, social och religiös identitet.

Icke-platsen och det generella

Varje dag passerar människor biljettautomater, säkerhetskontroller och receptioner världen över. Funktionerna kan du hitta på flygplatser, hotell, motorvägar och stora shoppingkomplex, alla en produkt av det hypermoderna samhället. De platserna är exempel på så kallade icke-platser (Augé, 1995).

Marc Augé är en fransk antropolog som skrev boken *Non-places - Introduction to an Anthropology of Supermodernity* 1995. Han menar att non-places, översatt till icke-plats, kan ses som en motsats till den antropologiska platsen (1995, s 78). Den antropologiska platsen är där människan kan stärka sin identitet, träffa likasinnade och den har del i historien (1995, s 52). Icke-plats som en motsats innebär alltså ett isolerat rum, med avsaknad av identitet, historia och relationer (Augé, 1995, s 103).

Marc Augés icke-platser och dess motsats relaterar i viss mån till varandra. Ett exempel på en icke-plats skulle kunna vara en isolerad bilväg, som löper längs med den antropologiska platsen trottoaren. Trottoaren i det här fallet skulle kunna vara i ett bostadsområde där de boende enkelt kan ta kontakt med varandra eller låta barn leka och skapa minnen (Augé, 1995, s 57).

Arkitekten Rem Koolhaas introducerade *Den generella staden* 1994. Här välkomnar Koolhaas det dynamiska, det identitetslösa och omfamnar det stora och öppna utan centrum (1994, s 218). Han menar att den generella staden är ytlig och har förmågan skapa en ny identitet varje vecka. Exempel på det ger han i form av en filmstudio i Hollywood (ibid., s 220). Det handlar om enorma rum som ser likadana ut överallt. Här får människan ta sin tid, det finns inga tidsbegränsningar på hur länge man får vistas på platsen. En plats identitet liknar Koolhaas vid en tvångströja (ibid.) och ger Paris som ett exempel på det. Han menar att Paris är låst till sin identitet, Paris kan bara bli mer parisiskt (Koolhaas, 1994, s 218).

Vad Rem Koolhaas argumenterar för skulle kunna uppfattas som en motsats till Norberg-Schulz teori om genius loci. Då Norberg-Schulz hävdar att alla platser har karaktär (1980, s 14), om än i väntan på att bli ”upptäckt”, anser Koolhaas att vi bör sträva efter platser som är avskalade sin identitet (1994, s 217). Först då kan människan se staden som ett blankt blad där allt är möjligt. Att inte låsa människans identitet till en plats, precis som Bengtsson och Gabrielsson kritiserar Norberg-Schulz för.

Icke-platser kan bli platser

Under tidigare studier på SLU arbetade jag med ett potentiellt bostadsområde i Burlöv. I samband med det gjordes intervjuer i köpcentrumet Burlöv center om hur invånarna uppfattade platsen. Svaren visade förvånande nog på att de flesta faktiskt gick dit för att socialisera. Liknande undersökningar har gjorts i andra delar av världen. 2012 tittade den italienska professorn Marco Lazzari på vilka mötesplatser som var aktuella för ungdomar i Italien. Hans undersökning visade att 35 % av de italienska ungdomarna föredrog shoppingcentret som mötesplats. Bland immigranterna var det så mycket som 44 % (Lazzari, 2012, s 3). Detta trots

att en äldre generation fortfarande kan definiera shoppingcenter som en icke-plats (Augé, 1995). Beroende på vilken mänsklig aktivitet som finns på platsen kan definitionen alltså förändras över tid. Jivén och Larkham diskuterar också tanken om att människans attityd till en plats påverkar känslan av den. De understryker att attityder förändras över tid och hur man uppfattar en plats idag kan komma att ändras om några år (2003, s 79).

Platsen är människans sammanhang

Geografen Edwardh Relph har uttryckt sin syn på *genius loci*, i ett utdrag från *Place reclamation* (1993). Här betonar han vikten av att inkorporera personerna som jobbar och bor där under skapandet av en plats. Han fortsätter genom att konstatera att *genius loci* måste utvecklas, växa fram och förändras i takt med hur invånarna behandlar och upplever platsen (1993, s 103). De som har möjlighet att i viss mån påverka skapandet av platser i staden är bland annat arkitekter, landskapsarkitekter, planerare. Deras uppgift kan uttryckas i att lyckas balansera mellan att ta de boendes krav i beaktning, samt att ta hänsyn till större sociala och ekologiska bekymmer. Platsen är människans sammanhang, och är beroende av hur människorna som lever där behandlar den (Relph, 1993, 104).

Landskapsarkitekten och genius loci

Christian Norberg-Schulz anser att en av arkitektens viktigaste uppgifter handlar om att underlätta för människan att upptäcka genius loci. Detta för att hjälpa människan att bo (Norberg-Schulz, 1980, s 23). Norberg-Schulz citerar Susanne Langer när han skriver att arkitektur skapas när en ”total miljö görs synlig” (1980, s 23). Norberg-Schulz visar hur man kan förstå landskapet. Hur vi väljer att förhålla oss till objekt, strukturer, ljus, karaktär och tid påverkar vår upplevelse av platsen. Tid är det som påverkar resterande aspekter i störst utsträckning. En plats karaktär kan variera under dygnets timmar, såväl som under årstidsvariationer (1980, s 32).

Christian Norberg-Schulz menar att det första arkitekten bör göra är att skapa en förståelse för miljön och definiera den givna strukturen. Där naturen föreslår en riktning anlägger arkitekten en stig. Det kallas att *visualisera* sin förståelse för omgivningen. Efter visualisering *kompletterar* arkitekten platsen med funktioner den kan tänkas sakna. Det sista steget för arkitekten är att *symbolisera* sin egen uppfattning av platsen, genom att översätta den förståelsen till ett annat ”medium”. Exempelvis utnyttja en viss karaktär i miljön och översätta den i en byggnad. Översättningen kan innebära bland annat att arkitekten använder sig av lokala material eller metoder. Byggnaden kan sedan bli en del av en viss kulturell kontext, eller separeras från den (1980, s 17). Detta bör göras medvetet, man måste välja att bli en del av eller förändra kontexten.

Jan Bengtsson menar att platsen är människans livsrum och därför angår den oss. Med hjälp av platsanalyser kan vi hitta dess goda och dåliga kvalitéer. Då kan vi se vilka platser som förtjänar vår respekt (1994, s 29).

Naturliga platser

Struktur är som redan nämnts väsentligt för hur lätt det är att orientera sig på platser. Landskapets strukturer kan avteckna sig i form av berg, kullar eller vattendrag (Norberg-Schulz, 1980, s 32), medan karaktären avgörs av ytans textur, färg och vegetation (Norberg-Schulz, 1980, s 35). Vegetationen hjälper till att skapa avgränsningar i landskapet. De topografiska strukturernas skala påverkar människans upplevelse av platsen och Christian Norberg-Schulz efterfrågar en mänsklig skala (1980, s 34).

Slutligen kan vi konstatera att det är en kombination av mer eller mindre tät vegetation, ihop med den rumsliga strukturen som skapar ett landskaps särskilda utseende (Norberg-Schulz, 1980, s 35). Det betyder att människan ska kunna orientera sig, identifiera sig och för att lyckas med det efterfrågas avgränsningar. Christian Norberg-Schulz delar in naturliga platser i fyra kategorier: det romantiska, kosmiska, klassiska och komplexa landskapet.

Struktur och avgränsning. Östra Kyrkogården (Klara Losman Nädele, 2019).

Det romantiska landskapet

Tänk dig urskogen i Norden, knappt påverkad av människan och fullspäckad med arter. Det är vad Christian Norberg-Schulz ger som exempel på det romantiska landskapet (1980, s 42). Människan har påverkat landskapet i princip hela i Europa och urskogen i Norden kan vara ett av de sista verkligt romantiska landskapet i Europa. Urskogen är en skog, men det romantiska landskapet är ett begrepp som människan skapat och laddat med värden.

Norberg-Schulz förklarar att den nordiska urskogen innefattar en stor variationsrikedom med mängder av olika mikrostrukturer, bestående av stenar, klippor, rötter. Träd, buskar och moln täcker till stor del himlen. När solen står lågt på himlen bildas ljusspel mellan löv och grenverk på marken mellan träden (ibid.). Det här landskapet gömmer många överraskningar, vilket inte minst blivit dramatiserat i gamla sagor och legender, med hjälp av varelser som troll. Genom sagor och berättelser påverkar vi inte skogen själv, men idén om den, vår förståelse för skogen. Överraskningarna förstärks med årstiderna som är i konstant förändring, en ”generell instabilitet” (Norberg-Schulz, 1980, s 42). Genius loci skulle kunna finnas i en solbelyst glänta i den mörka skogen, på den boendes egna lilla gömställe.

Det kosmiska landskapet

För att förklara det kosmiska landskapet använder sig Norberg-Schulz av en öken som exempel. Här breder sig ett monotont och öppet landskap ut. Ett vidsträckt område med en ständigt skinande sol. På ett sätt en stabil och oföränderlig plats. Han förklarar att den enda överraskningen man kan stöta på här är en sandstorm, men till och med den är oföränderlig. Sandstormen förändrar inte världen utan döljer den bara (Norberg-Schulz, 1980, s 42). Trots stabiliteten landskapet erbjuder fungerar den inte för människan att bo i, då ”den inte innehåller individuella platser” (Norberg-Schulz, 1980, s 45). En mindre plats i den stora världen efterfrågas. Den kan uppstå i form av en

oas (ibid.). I oasen kan människan få andrum genom att svalka sig i vattnet eller vila i skuggan.

Det klassiska landskapet

Det klassiska landskapet visar sig som en ”komposition av distinkta element” (Norberg-Schulz, 1980, s 45). Ofta beskrivs det klassiska landskapet som meningsfullt och strukturerat. Böljande, tydliga kullar, definierade vattendrag och en avsaknad av mörk, oändlig skog. Det är ett landskap som definieras av den mänskliga skalan och hittas någonstans mellan norr och söder (Norberg-Schulz, 1980, s 45). Platser runt medelhavet är återkommande exempel på sådana landskap (ibid., s 46), som till exempel Grekland. Det klassiska landskapets *genius loci* är tydligast där människan vårdar platsen, när den är jämlik gentemot naturen (ibid.).

Det komplexa landskapet

De ovanstående landskapskaraktärerna är typexempel på naturliga platser, och bör betraktas i syftet att underlätta förståelsen av *genius loci*. Norberg-Schulz menar att de i verkligheten knappast uppstår i sin rena form, utan är en mix av varandra (1980, s 47).

Kritik riktad mot landskapstyperna

I en recension av *Genius loci: Towards a phenomenology of architecture* från 1982 reagerar David Seamon på att Christian Norberg-Schulz bara nämner fyra typer av naturliga platser. Seamon menar att det kan finnas många fler typer av landskap och frågar sig var till exempel det tropiska landskapet skulle passa in (Seamon, 1982, s 263). Vidare ifrågasätter Seamon om det verkligen stämmer att det romantiska landskapet innehåller den mängden variationer som Norberg-Schulz påstår (ibid.). Men Seamon understryker att fenomenologi inte kan bevisas eller motbevisas via vetenskap, utan det är upp till varje individ att själv undersöka platser för att se om ens åsikt stämmer överens med Norberg-Schulz. Seamon menar att det inte är en helt enkel uppgift, det tar lång tid och kräver ett stort intresse och hängivenhet (Seamon, 1982, s 263).

Östra Kyrkogården som landskap

Östra Kyrkogården i Malmö är, som redan nämnt, ett återkommande besöksmål för mig. Kyrkogården invigdes 1921 och var resultatet av Sigurd Lewerentzs tävlingsbidrag som han kom att arbeta med fram till 1970. Platsen är en av de största kyrkogårdarna i Malmö, ritad med utgångspunkt i en befintlig höjdsträckning och är tydligt förankrad i historien som gravplats på bronsåldern. Med hjälp av häckar planterade i kvadrater bildas tydliga rum (Malmö Stad, 2019) och därmed avgränsningar. Såväl joggare, som trädgårdsarbetare och besökare till gravplatser och minneslundar kan vistas på platsen samtidigt, utan att det känns som någon stör platsens atmosfär. Det är enkelt att orientera sig här och skalan är mänsklig. Hänsyn har tagits till historien och platsen specifika förutsättningar.

Place loss och placelessness

I slutet av *Genius loci: Towards a phenomenology of architecture* för Norberg-Schulz en tes om *place loss*, som översätts till platsförlust. Han menar att platsförlust är en produkt av det moderna samhället, framförallt i urbana miljöer där gamla stadsmönster inte längre är en självklarhet (Norberg-Schulz, 1980, s 189). Platsförlust innebär att platserna håller på, eller redan har, förlorat sin identitet. Det visar på poängen med att en definition av plats bör göras (Norberg-Schulz, 1992, s 34). Platsförlusten gäller både *avgränsningar* och *karaktär* (Bengtsson, 1994, s 28).

Under åttiotalet planerades bostadsområden, utan kopplingar till varandra eller utan tydliga avgränsningar (Norberg-Schulz, 1980, s 189). Norberg-Schulz ansåg, runt tiden då *Genius loci: Towards a phenomenology of architecture* gavs ut, att den nya bebyggelsen var allt för monoton. Det designade landskapet och staden rymde knappast många överraskningar. Att det nybyggda i staden ser likadant ut bidrar till vår fascination över så kallade "old towns" (1980, s 190). Gamla stadskärnor är ofta ett populärt resmål för turister, till exempel Gamla stan i Stockholm. Idag sker det fortfarande att arkitekter riktar kritik mot hur städer planeras. I *Arkitekten* från 2019 reagerar stadsarkitekten Karin Milles på att Sverige fortsätter bygga likadana och lågkvalitativa hus, utan någon förankring i platsen (Milles, 2019, s 26).

Enligt Jan Bengtsson innebär inte platsförlust att moderna platser förlorar hela sin identitet, utan snarare sin historiskt givna identitet (1994, s 28). Det finns en paradox i att bevara och respektera det förflutna, eftersom det implicerar att allt historiskt skapat är bra och det nya dåligt. Bengtsson påminner om att all arkitektur måste vara ny någon gång, och har chans att bli det bestående goda imorgon (Bengtsson, 1994, s 29).

Edward Relph är behandlar hur platser upplevs och förändras i boken *Place and placelessness* (1976). Han använder uttrycket *placelessness*, vilket hänvisar till att man allt oftare väljer att skapa ett generaliserat landskap, på bekostnad av "specifika" platser. De av människan gestaltade platserna får svagare identitet, på så vis att de ser likadana ut och erbjuder liknande funktioner eller möjligheter. (Relph, 2016). Han menar att om vi låter utvecklingen av de generaliserade platserna fortsätta, kommer vi eventuellt hamna i en värld där platser blir mer och mer obetydliga (Relph, 1976, s 147).

Relphs tankar kan vid en första anblick ha många likheter med Norberg-Schulz. I boken *Main currents in Western environmental thought* (2002) tar Peter Hay upp den, i hans ögon, största skillnaden mellan Edwardh Relph och Christian Norberg-Schulz. När Norberg-Schulz säger att varje plats alltid har en skyddsande, implicerar han att platser har en viss beständighet. Människor och historiska händelser kommer och går, medan platser lyckas med konsten att föreviga sig själva (Hay, 2002, s 156-157). Utan att ta hänsyn till ekonomiska, kulturella eller politiska aspekter menar Christian Norberg-Schulz att man ska se platsen "för vad den är". Det är det Hay menar skiljer Norberg-Schulz från Relph. För Relph är det inte en fråga om att platsen har en avgörande karaktär. Han anser att platser uppfattas på olika vis av olika människor, vilket ger platsen en oändlig mängd betydelser. Eftersom att platsen kan uppfattas så varierat saknar den en universell och objektiv mening (Hay, 2002, s 156-157). Det går i linje med

hur Gabrielsson (2007) resonerar kring det generella, mänskliga subjektet i sin avhandling.

Urban miljö, Neapel (Klara Losman Nädele, 2019).

Intervjuer. Introduktion till bakgrund och intervjupersoner.

Utöver en ökad förståelse för *genius loci* och fenomenet plats söker jag i uppsatsen svar på om och i vilken omfattning landskapsarkitekter arbetar med *genius loci* idag. För att komma närmare ett svar har jag valt att utföra kvalitativa intervjuer. Samtal är en bra metod för att få reda på personers åsikter, tankar och erfarenheter (Kvale, 2011). Under dialogerna har frågor som vad en plats är, vilken roll historien har vid gestaltungsarbete och om det är viktigt att platser har en mening diskuterats. Frågorna är ställda för att undersöka om dagens praktik har några likheter med Norberg-Schulz arkitekturteori. De svarande har valts ut mot bakgrund av att de ska ha flera års erfarenhet av branschen. En del har även vunnit tävlingar, ofta med en uttalad tanke kring platsens förutsättningar.

Jag valde att dela in intervjuerna i olika teman. Dessa tema var:

- vilken bakgrund intervjupersonen har,
- begrepp som plats och identitet,
- hur arbetsprocessen ser ut och
- förändringar som skett i dagens samhälle.

För fullständigt frågeformulär, se *Bilaga 1*. Utifrån svaren jag fick kunde jag se att vissa ämnen berördes mer än andra. Följande del av uppsatsen är indelad efter dem:

- hur man definierar en plats,
- hur människan kan påverka platsens identitet och
- vilket ansvar landskapsarkitekten har.

Självklart finns det andra kategoriseringar man kan göra, men det var dessa jag valde att strukturera svaren kring. Nedan följer en kort introduktion av alla intervjuade.

Thorbjörn Andersson är idag landskapsarkitekt på Sweco, med en bakgrund på SLU, Uppsala Universitet och UC Berkeley i Kalifornien. Han undervisar på SLU, vilket han även gjort på flera universitet i USA. Därutöver satt han som redaktör för landskapsarkitekts-tidskriften *Utblick Landskap* 1983-2001. För Andersson utgör skrivandet, ritandet och undervisandet hans metod, det ena blir bättre av det andra. Han har både vunnit flera tävlingar och suttit med i flera jurysammanhang.

Helena Friberg Ruge är arkitekt på Sweco. Hon utbildade sig på Sydney University och KTH. Tidigare arbetade Friberg Ruge på wester+elsner, men sökte sig till Sweco för att få jobba mer med urban design och livet mellan husen. Hon har skrivit flera artiklar där platsens unika förutsättningar nämns.

Martin Allik är utbildad till landskapsarkitekt i Estland och på Chalmers i Göteborg. Hans yrkesverksamma år har varit på flera platser i världen. Idag arbetar han på Mareld i Göteborg.

Per Andersson är delägare i Sydväst arkitektur och landskap som startade 2002. Han utbildade sig på SLU. Sydväst arkitektur och landskap sysslar ”med alla typer av uppdrag som rör stads- och landskapsplanering, det offentliga rummet och den yttre miljön” (Sydväst, 2019). Kontoret har ofta utgångspunkten att arbeta med platsens unika förutsättningar.

Den något svårdefinierade platsen

I princip alla intervjuade hade något att säga om skillnaden mellan *space* och *place*. Thorbjörn Andersson menar att *space* är det uttalat fysiska rummet, men behöver för det inte nödvändigtvis vara en *place*. För att vara en plats krävs det att situationen är laddad på något vis. Laddningen kan bestå av ett minne, historia eller förändringar i årstider, såväl som av solsken, en sittplats eller en utsikt. Han menar att den kan vara av mer eller mindre temporär typ. Thorbjörn Andersson påpekar att både platser med kortvarig eller långvarig laddning kan förändras över tid, vilket stämmer överens med hur Norberg-Schulz talar om årstidsförändringar och tid.

Även Martin Allik menar att ett ställe faktiskt bara kan vara en yta för vissa människor, medan den för andra är just en plats beroende på just vilken laddning lokaliteten har för betraktaren.

Helena Friberg Ruge menar att platsen definieras först ”när den upplevs och analyseras”. Uttalandet implicerar att något som upplevs och analyseras, måste upplevas och analyseras av någon - ett subjekt.

Precis som Thorbjörn Andersson menar att en plats måste ha en laddning, till exempel i form av historia eller minne, funderar Martin Allik på att en plats blir en plats när den har en själ. Själ i den bemärkelsen att den kommer från just minnen och historien. Från människors berättelser. Allik menar alltså att för att få kallas en plats krävs det att betraktaren har en viss medvetenhet om historien där. Det i sig skapar en mening. Han tillägger att det är nödvändigt att ge form till platsen med hjälp av en rumslig struktur. Det ger mig en förnimmelse om Norberg-Schulz kategorier orientering och identifikation, om behovet av struktur för att kunna *bo*.

Men kanske är begreppet plats något svårt att ta sig an. Det kan man förstå utifrån att flera av de intervjuade vill göra en distinktion mellan *space* och *place*. Det gör även de intervjuade fundersamma. Faktumet att både Thorbjörn Andersson och Martin Allik talar om plats delvis på engelska bidrar till viss förvirring. Det verkar inte finnas en entydig definition av *plats*. Per Andersson menar att platsbegreppet sällan förekommer på Sydväst i den bemärkelsen, att försöka definiera en sådan. Men han berättar vidare att definitionen av en plats, eller snarare olikheter mellan platser, kan göras genom att skapa en förståelse för sammanhanget. Per Andersson likställer *genius loci* med platsens unicitet, alltså dess unika förutsättningar.

Alla är överens om att det är en god idé att förstå en plats identitet så fort du ska göra något med den. En plats identitet är på ett vis platsens unika förutsättningar och ligger till grund för vad som är en möjlighet just där. Per Andersson ger exempel i form av två olika miljöer: en sankmark och en talldunge. De sätter på ett vis ”spelreglerna” för vad som är möjligt för just den platsen.

Både Helena Friberg Ruge och Thorbjörn Andersson anser att det kan vara en god idé att hitta platsens identitet inför ett gestaltningsförslag. Om man inte lyckas med det, eller om en identitet inte verkar finnas, bör man tillföra den. Friberg Ruge menar att en tillbakablick i historien kan vara en sorts utgångspunkt eftersom den besvarar vad platsen betytt tidigare, men långt ifrån alltid. Identiteten, eller meningen, med platsen kan likväl hittas hos brukarna, icke-brukarna etcetera. Thorbjörn Andersson belyser dessutom att

det kan användas som ett ”trick”, att anspela på historiska värden. Det riskerar dock ibland att uppfattas som lite fånigt eller långsökt.

Per Andersson stämmer in i att designade platser ofta har eller bör ha en mening, men lägger till att meningen kan vara just avsaknaden av mening. Ett slags anonymitet. Han har inga problem med att låta vissa ställen få vara ifred, utan anser snarare att det kan vara något positivt. Han påpekar vikten av att ha i åtanke att förutsättningarna för en plats kan ändras, när något förvandlas vid sidan av.

Allik menar även han att identiteten för platsen ligger till grund för gestaltungsprocessen och hur väl man lyckats göra det syns i resultatet. Han påpekar dessutom att processen idag är så pass snabb, att sökandet efter en platsidentitet inte alltid fullföljs.

Människan påverkar

Norberg-Schulz (1980, 22) skriver: ”Human identity presupposes the identity of place”. Alltså att mänsklig identitet förutsätter eller betingar platsens identitet. Vi har hittills konstaterat, otaliga gånger, att människan står i relation till platser. För att rum ska kunna kallas plats måste den upplevas, och den måste upplevas av någon eller något. Men den här mänskliga påverkan kan vara både positiv och negativ för platsers identitet.

Friberg Ruge menar att platsen har förmågan att ge förnimmelser av känslor. De känslorna beskriver hon som positiva, som tröst, försoning och vila. Platsens karaktär framkallar en upplevelse.

Det finns också situationer där en otalig mängd människor vallfärdar till olika noder. Hur påverkar en ökande besöksnäring meningen för en plats? Ett exempel på en turisttät stad är Venedig. Thorbjörn Andersson menar att städer som Venedig riskerar att förlora sin karaktär, som effekt av den stora mängd besökare. ”Platsen dukar under i bördan av sin egen popularitet”. Per Andersson tillägger att man kan fyllas av något som skulle kunna beskrivas som en snopen känsla. Det är så mycket folk att det man egentligen söker så ivrigt för att uppleva, inte längre finns.

Människor besitter makten att förankra minnen i platser. Helena Friberg Ruge menar att platsidentiteten kan hittas hos just brukarna av platsen, men även genom att betrakta de som inte använder den. Precis som att förstå vad en plats är, genom att ta reda på vad den inte är. Helena Friberg Ruge fortsätter förklara att användningen av platsen ger den till viss del karaktär, men som Martin Allik säger bestäms karaktären även av andra saker som väder, tid och naturen omkring.

Landskapsarkitektens uppgift

Av ovanstående resonemang kan man förstå att en plats identitet är avhängig betraktarens analys och upplevelse av den. Därmed kan man kanske anta att platsen inte behöver, eller rent ut sagt har, någon mening när den inte är betraktad. Det leder oss in på att mening eller identitet kanske krävs först när platsen ska förändras eller förvaltas på något sätt.

Norberg-Schulz anser, som tidigare nämnts, att arkitektens roll är att hjälpa människan att knyta an till en plats genom att göra den totala miljön synlig

(1980, s 23). Enligt Norberg-Schulz (1980) kan det göras genom att känna in en plats, skapa strukturer som bidrar med rumslighet vilket kan underlätta människans orientering och identifikation.

Thorbjörn Andersson formulerar den gestaltade landskapsarkitekturens syfte som ”ytterst att göra våra liv en smula bättre”. Alltså att skapa trivsamma miljöer för de boende. Det stämmer väl överens med Friberg Ruges påstående att landskapsarkitekturen kan fungera likt ett verktyg för att skapa ”trivsamma, vackra miljöer som berättar något om platsen”. Det indikerar att en historia eller ett minne är närvarande. Friberg Ruge fortsätter genom att bekräfta att det är landskapsarkitekturens gestaltande av mellanrummen i staden som är väsentligt. Varje möte mellan byggnader och anslutande platser kan se olika ut. Övriga möten som är centrala för Martin Allik är mötet mellan naturen och människan. I urbana miljöer, som är det Allik arbetar mest med, är syftet att ”skapa utrymme till naturen som människor kan njuta av”.

Landskaps- och husarkitekten skiljer sig åt bland annat på så sätt att landskapsarkitekten mest troligt oftare ställs inför utmaningen att analysera en plats själ, säger Friberg Ruge. Precis som henne, anser Per Andersson att landskapsarkitekten har möjlighet att bli ”snäppet vassare än arkitekter” på att läsa platser. Landskapsarkitekten tvingas till att förstå en plats förutsättningar eftersom ingångsvärdena är beroende av platsen. Det är något positivt menar Per Andersson. Han fortsätter betona vikten av att alla de som är med och formar livsmiljöer har ett ansvar. Landskapsarkitekten kan bidra med att skapa förutsättningar för en viss typ av liv, men som yrkesverksam bör man akta sig för att ”regissera” platser i alltför stor utsträckning. Han menar att man till viss mån kan studera saker som stråk och solens gång, men i slutändan är det en viktig uppgift för landskapsarkitekten att sortera och vikta bland informationen. Alltså att välja ut det essentiella för just den platsen.

Thorbjörn Andersson sammanfattar sin process i följande tre steg. *Inventera*, kartlägga platsen. Här kan det vara en idé att ta med historiska värden om det är något man vill använda sig av gestaltningsmässigt. *Analysera*, att förstå vad som fungerar och inte. Sist men inte minst *förslag*. Framhäva det som är bra och slopa det som inte fungerar. Han understryker vikten av att vistas mycket på en plats man ska jobba med under processen. Ibland måste man till och med övernatta på platsen för att på riktigt känna in atmosfären.

Helena Friberg Ruge och Thorbjörn Andersson använder sig av olika termer för att beskriva sin process, som kan variera från gång till gång, precis som de påpekar att koncept justeras inför varje gestaltningsförslag. Därför kan det vara svårt att jämföra olika ”metoder”, eftersom de flesta har ett personligt arbetssätt. Gemensamt för de intervjuade kan man konstatera är att de anser att det *krävs en specifik lösning* för varje problem, eftersom ingångsvärdena varierar beroende på platsens förutsättningar.

Tävlingar kontra beställda uppdrag

Per Andersson förklarar att ibland vill man belysa en uppgift på olika sätt. Då utlyser man ibland tävlingar för att få in alternativa lösningar. Tävlingar kan vara mer eller mindre officiella och ofta krävs det en inbjudan för att få vara med. Det finns såväl fördelar som nackdelar med tävlingar. Fördelar

Thorbjörn Andersson nämner kan vara att du slipper bli ifrågasatt för ditt förslag, förutsatt att du vunnit. Som tävlande landskapsarkitekt har man större möjlighet att kunna arbeta utifrån sina egna tankar, projektet har en chans att bli mer ”innovativt, konceptuellt och individualistiskt”, säger Martin Allik. Alltså finns det större utrymme för landskapsarkitekten att arbeta utifrån platsens förutsättningar, snarare än utifrån vad en beställare önskar.

Hög konkurrens kan utgöra en nackdel med tävlingar, menar Thorbjörn Andersson. Allik tillägger att ett beställt uppdrag snarare blir en dialog, till skillnad från i tävlingar där en monolog förs. De intervjuade är relativt överens om att beställare idag inte i samma utsträckning efterfrågar en plats unika essens, det är inget som egentligen kommer på tal. Både Allik och Friberg Ruge menar att begrepp som en plats skyddsande förekommer knappt. Allik belyser dock att landskapsarkitekter ofta undermedvetet ”beaktar platsens själ”.

2015 utlyste Kristianstads kommun en tävling. De ville förvandla stadens gamla soptipp till något annat. Sydväst deltog i tävlingen och vann. Här var det platsens unika förutsättningar som styrde förslaget, förklarar Per Andersson. Det vinnande bidraget fick namnet Härlövs backar och ängar. Här spelade topografin stor roll för gestaltandet. Härlövs backar och ängar är belägen på en höjd, vilket Sydväst såg till att utnyttja. Höjder är något människan alltid dragits till, påpekar Per Andersson under vårt samtal. Något djupt rotat i oss vill upp. Varför vet han inte, men kanske är det något gammalt kontrollbehov för översikt. Per Andersson påpekar även att Sydväst såg till platsens historia vid gestaltningsförslaget. De frågar sig ifall man kan berätta något om historien, och samtidigt göra det till något värdefullt och brukbart idag. I deras fall tog de tillvara på linjeringen av gamla åkertegar från när området var ett odlingslandskap. De skapade vallar, för olika ändamål, där de gamla linjerna låg till grund. Resultatet blev ett rekreativsområde där funktion och form blev stilfullt sammanförda.

Diskussion. Vad är innebörden av plats, icke-plats och platsens själ?

Utgångspunkten för denna uppsats var att skapa en förståelse för begreppet *genius loci*. Ju längre arbetet gick, desto mer gled jag in på ämnet plats. Närmare bestämt de unika förutsättningarnas betydelse vid människans utformning av platser. En stor del av intervjuerna ägnades åt att reda ut platsbegreppet.

Varför måste vi då definiera en plats? Christian Norberg-Schulz menar att platsförlust indikerar att vi saknar något (1992, s 34). ”Det som var självklart är plötsligt borta och saknaden gör att vi måste fråga efter platsens betydelse och väsen” (ibid.). Här verkar det som att han implicerar att all gammal, god arkitektur försvunnit och ersatts med ny, modern bebyggelse. Hur en plats ska definieras verkar dock inte ha något entydigt svar, utan det är upp till var och en att komma fram till en egen definition. Men gemensamt mellan litteratur och de intervjuade är att platsen på något sätt *upplevs av någon*. Det som kan komma att kallas plats har någon typ av laddning. Vare sig den är laddad med minnen, historia eller funktion av något slag. Människan verkar ha förmågan att förankra minnen i platser, som påverkar upplevelsen. De landskapstyper Christian Norberg-Schulz presenterar är till stor hjälp för att förstå innebörden av *genius loci*. Det ger klarhet i vad han menar med jakten på den mänskliga skalan, rumslighet och avgränsningar. De intervjuade fortsatte betona vikten av att ta hänsyn till platsens unika förutsättningar vid gestaltningsförslag. Kanske kan man säga att *genius loci* är en representant för den *specifika platsen*.

Det återkommande mänskliga subjektet i *Genius loci: Towards a phenomenology of architecture* framstår som alltför generellt (Gabrielsson, 2007), vilket gör att Christian Norberg-Schulz teori mister en del av sin validitet. Norberg-Schulz påstår att alla platser har identitet, vilket jag uppfattar som en något utmattande tanke. Det innebär ju att även gator och vägar har identitet. Är det rimligt att tänka sig att människan konstant ska gå omkring och identifiera sig med sin omgivning? En människa kan dessutom vara så mycket mer än hur den knyter an till en plats, precis som Jan Bengtsson förklarar. Faktorer som social gemenskap, religion, politik påverkar också. Kanske är det lite väl mycket begärt av landskapsarkitekten, att förse människor med identitetskapande? Då kan det vara befriande med arkitekter som Rem Koolhaas, som snarare strävar efter det identitetslösa. Menar Koolhaas kanske att människans identitet blir förtryckt av platsers identitet? Först när människan är fri från platsen, kan de vara vad de vill? Om *genius loci* skulle kunna ses som en representant för *den specifika platsen*, kanske man kan säga att Rem Koolhaas företräder *det generella rummet*.

Rem Koolhaas föreslår att världen ska vara lik en Hollywoodstudio, ytlig och redo att byta skepnad varje vecka. Tanken provocerar mig, men det är svårt att säga varför. Kanske beror det på avsaknaden av historia och minnen som i så fall skulle uppstå. Koolhaas anser att vi ska sträva efter städer och platser utan centrum, vilket står i motsats till vad Christian Norberg-Schulz tycker. Byar världen över har ofta något som kan kallas centrum, torg eller stadskärna, medan storstaden har ett CBD (Central Business District).

Marc Augé håller en neutral ton i sin bok *Non-places*. Han verkar i mina ögon inte föredra den ena eller den andra typen av plats, utan ser positiva och negativa aspekter med båda. Icke-platserna har alla gemensamt att man uppehåller sig där, utan att egentligen skapa något sammanhang. En flygplats är en icke-plats såvida du inte har ett "riktigt" liv där, till exempel arbetar. Sammanhangen indikerar på någon typ av mänsklig aktivitet, som påverkar platsens identitet. Väntan på en flygplats kan vara en avkopplande. Man får finna sig i att det enda man kan göra är att lukta på parfymer eller testa solglasögon på taxfree. Samma sak gäller en lång tågresa, man kan bara luta sig tillbaka. Det som skapas är ett slags vakuum som inte nödvändigtvis är trevligt, men kan vara avkopplande.

Kanske behövs båda typer av platser. Vissa platser kan få vara ifred. Men när de väl står inför en förändring bör förslaget vara väl genomtänkt med grundliga analyser. Vissa platser i staden lämpar sig kanske inte för design och långt ifrån alla förtjänar vår respekt. Per Andersson påminner dessutom under intervjun att när man förändrar något "vid sidan av" en plats kan det ändra förutsättningarna för den andra intilliggande.

Övergiven och översvämmad gångväg, Dresden (Klara Losman Nädele, 2016)

Arbetar landskapsarkitekter utifrån genius loci?

Det är lätt att vid en första anblick bli smått förälskad i Christian Norberg-Schulz bok. Han målar upp en romantisk bild av en fullständig människa, omgiven sig av växter, vatten och stigar i perfekt harmoni. Han använder sig av poetiska bilder genom hela boken, med flera anspelningar på Paradiset. Hans bok snuddar ofta vid religiösa förklaringar och berättelser vilka ibland kan upplevas som sagor. Något som stundtals kan uppfattas oralistiskt och svårt att överföra till dagens praktik. Det kan även ligga till grund för att man börjar tveka på rimligheten av allt han säger. På ett sätt är hans idéer grundläggande. Antagligen använder yrkesverksamma delar av hans metod utan att tänka på det, eller så använder de andra ord för att beskriva det. De

flesta har inte samma bakgrund inom teoretisk filosofi och därmed kanske de inte använder ordet plats eller att bo exakt i samma mening som Norberg-Schulz. Arkitekturteorier bör kanske inte användas som utgångspunkt vid gestaltningsförslag, utan snarare användas för att öppna våra ögon och vidga våra vyer, vilket kan vara gott nog (Andersson, 2019a). Teorierna kan hjälpa oss att få nya perspektiv och nya tankar på vad praktiken innebär. Undantag skulle kunna vara ifall det handlar om arkitekturteoretiker som Kevin Lynch, där mer handfasta analysmetoder läggs fram.

Diskussionen angående vilket ansvar eller vilken roll landskapsarkitekten har för att visa genius loci kvarstår. De analysverktyg Christian Norberg-Schulz föreslår är kanske inte just verktyg. Ordet verktyg associeras lätt med något likt en skruvmejsel, som enkelt kan justera något. Men det är ju inte vad som efterfrågas, vad som sökes är snarare en upptäckt av vad som kan göras. Norberg-Schulz visar hur vi kan studera landskap, hur vi kan se genius loci. Han ger inte mycket indikationer på hur gestaltandet kan se ut. Vad han (Norberg-Schulz, 1992, s 37) efterfrågar är en vilja att förstå, hitta, platsens identitet, platsens *genius*, och förhålla sig därefter. Det kan på vissa sätt framstå som att han menar att vi ska ”underkasta” oss platser. Platsen är det givna som vi ska rätta oss efter.

Ligger det verkligen i människans, eller landskapsarkitektens, makt att blotta genius loci på platser? Är det inte snarare ett förhållningssätt som efterfrågas? En förståelse för naturen och det landskap vi lever i. Landskapsarkitekten kan i viss mån göra ett försök i att bevara det goda som varit och i vissa fall komplettera med det som saknas. Som Per Andersson påpekade under vår intervju kan han som landskapsarkitekt vara med och skapa förutsättningar för ett visst liv, men när det är färdigt är det upp till brukarna att fylla platsen med liv. Hur människan sedan påverkar platsen är en annan fråga. I vilken mån ska människan ha rätt att uppleva historien? Venedig som nämnts i uppsatsen är ett ”bra” exempel på när det som man i alla tider åkt till för att få uppleva, håller på att urlakas sin identitet.

Christian Norberg-Schulz menar att människan relaterar till naturen på tre sätt. Genom att visualisera, komplettera och symbolisera. Det var inte ett ordval de intervjuade använde sig av, men jag kan ändå konstatera att alla var överens om att det är viktigt att känna in en plats innan man förvandlar den. Sammantaget kan man säga att flera av de begrepp Christian Norberg-Schulz använder sig av, så som en plats skyddsande eller människans jakt på existentiellt fotfäste, inte är allmänt förekommande idag. Inte heller de mer konkreta strukturerna, som vertikala och horisontella riktningar nämns egentligen under intervjuerna. Men Norberg-Schulz vilja att man ska förhålla sig till platsers unika förutsättningar är desto mer aktuell. Så gott som alla de intervjuade håller med om att varje plats som står inför en förändring bör upplevas och betraktas för bästa resultat.

Christian Norberg-Schulz uppmanar människan att gå till tingen själva för att fullt ut kunna knyta an till platsen. Men att enbart se platser utifrån ”vad-de-är” kan göra att vi går miste om så många andra viktiga aspekter. Som Gabrielsson (2007) påminner oss om är det mänskliga subjektet genomgående generaliserat i *Genius loci: Towards a phenomenology of architecture*. Att jag personligen fylls av en känsla av lugn när jag befinner mig på Östra kyrkogården i Malmö måste inte nödvändigtvis betyda att alla andra gör det. Men man kanske kan anta att arkitekten Sigurd Lewerentz anpassat utformningen efter platsens unika förutsättningar.

Stig, Östa Kyrkogården (Klara Losman Nädele, 2019).

Metoddiskussion

Självklart hade det varit givande att få chans att prata med fler arkitekter och landskapsarkitekter, även om intervjupersonerna valdes med omsorg. En del av intervjuerna hölls via mejl. Det kan ha varit till min nackdel, eftersom det inte ger samma utrymme till diskussion. Med det sagt verkar de svarande vara vana vid att skriva ner sina tankar och jag fick ut mycket information trots att de flesta intervjuerna hölls via mejl. Om intervjuerna skulle göras om hade vissa frågor ändrats. När jag sammanställde svaren märkte jag en viss upprepning som nog berodde på sättet frågorna var formulerade.

Språket är ytterligare en faktor som har påverkat denna uppsats. En stor del av litteraturen är skriven på engelska och flera ord saknar tydliga tolkningar. Till min hjälp hade jag några av Christian Norberg-Schulz texter översatta till svenska, men även i dem användes ibland ord på engelska, just därför att det är svåröversatt.

Källförteckning

Tryckta källor

Augé, M. (1995). *Non-places : introduction to an anthropology of supermodernity*. London: Verso.

Koolhaas, R. (1994). Den generella staden. I Ingamaj Beck, Eva-Lotta Holm, Tom Sandqvist, Sven-Olov Wallenstein och Magnus Winbladh (red.). *Arkitekturteorier : Skriftserien Kairos Nr 5*. Sverige: Raster Förlag, 217-241.

Milles, K. (2019). ”Hur tänkte vi egentligen?”. *Arkitekten*. 2019 (4) : s 26

Norberg-Schulz, C. (1976). *Fenomenet plats*. I Ingamaj Beck, Eva-Lotta Holm, Tom Sandqvist, Sven-Olov Wallenstein och Magnus Winbladh (red.). *Arkitekturteorier : Skriftserien Kairos Nr 5*. Sverige: Raster Förlag, 89-115.

Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius loci: Towards a phenomenology of architecture*. New York: Rizzoli.

Norberg-Schulz, C. (1992). Om platskvalitet. *Arkitekten Vol 5 (2) : 34-37*

Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. London: Pion

Elektroniska källor

Allen, D. (2019). Mircea Eliade. *Encyclopaedia britannica*.
<https://www.britannica.com/biography/Mircea-Eliade> (Hämtad 2019-05-06).

Andersson, E. (2016). LYCKOSYMBOLER OCH ELDSPRUTANDE MONSTER – DET ÄR SKILLNAD PÅ DRAKAR OCH DRAKAR I MYTOLOGIN <http://samlingar.varldskulturmuseerna.se/lyckosymboler-eller-eldsprutande-monster-det-ar-skillnad-pa-drakar-och-drakar-i-mytologin/> (Hämtad 2019-04-25).

Bengtsson, J. (1994). Arkitektur och fenomenologi - om Norberg-Schulz' platsfenomenologi. *Nordisk arkitekturforskning*, 1, 17-33. Hämtad från: <http://arkitekturforskning.net/na/article/viewFile/718/663>

Bengtsson, J, Brolinson, P-E. [u.å.]. Fenomenologi. *Nationalencyklopedin*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/fenomenologi> (Hämtad 2019-04-02).

Carlshamre, S. (1998). Fenomenologi - försök till en pedagogisk översikt. I Henrik Ahlenius, Björn Haglund, Bengt Molander och Folke Tersman (red.). *Filosofiska frågor: äventyr i tankens värld*. Stockholm: Utbildningsradions förlag.
<https://www2.philosophy.su.se/carlshamre/texter/Fenomenologi.pdf> (Hämtad 2019-04-05).

Christian Norberg-Schulz. [u.å.]. *Oxford Reference*.
<http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100238292> (Hämtad 2019-04-05)

Existens. [u.å.]. *Nationalencyklopedin*.
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/existens> (Hämtad 2019-04-02).

Gabrielsson, C. (2007). *Att göra skillnad: Det offentliga rummet som medium för konst, arkitektur och politiska föreställningar*. Arkitekturinstitutionen, Skolan för Arkitektur och Samhällsbyggnad, Stockholm. s 165-194. ISBN KTH 978-91-7178-554-1 <http://kth.diva-portal.org/smash/get/diva2:11554/FULLTEXT01.pdf>

Genius. [u.å.]. *Nationalencyklopedin*.
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/genius> (Hämtad 2019-04-02).

Hay, P. (2002). *Main currents in western environmental thought*. Bloomington: Indiana University Press
(<https://books.google.se/books?id=bzV1obaQ7fYC&pg=PA157&lpg=PA157&dq=edward+relph+norberg&source=bl&ots=SRmOJPR52Z&sig=ACfU3U3kWBcv1pIFRY2OZCXTa-UiQ6Sb7w&hl=sv&sa=X&ved=2ahUKEwitu-mBrYbiAhUMwcQBHW1YDLEQ6AEwAHoECAgQAQ#v=onepage&q=edward%20relph%20norberg&f=false>) Hämtad 2019-05-06.

Jivén, G, Larkham, P. (2003). Sense of Place, Authenticity and Character: A Commentary. I *Journal of Urban Design* Vol.8(1), p.67-81. DOI: 10.1080/1357480032000064773

Kvale, S. (2011). Introduction to Interview Research. I *Doing Interviews*. London: SAGE Publications, Ltd. DOI: <https://dx.doi.org/10.4135/9781849208963> (Hämtad 2019-04-02).

Lazzari, M. (2012). *The role of social networking services to shape the double virtual citizenship of young immigrants in Italy*. Proceedings of the IADIS International Conference on ICT, Society and Human Beings 2012, Lisbon, Portugal, July 21-23, 2012, pp. 11-18, ISBN 978-972-8939-76-2 <http://dinamico2.unibg.it/lazzari/doc/lazzari-iadis-ict-2012-cr.pdf> (Hämtad 2019-04-25).

Loci. [u.å.]. *Oxford Dictionaries*.
<https://en.oxforddictionaries.com/definition/loci> (Hämtad 2019-04-02).

Loci communes. [u.å.]. *Nationalencyklopedin*.
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/loci-communes> (Hämtad 2019-04-02).

Locus. [u.å.]. *Oxford Dictionaries*.
<https://en.oxforddictionaries.com/definition/locus> (Hämtad 2019-04-02).

Lynch, K. (1960). *The Image of the City*. Massachusetts Institute of Technology and the President and Fellows of Harvard College

http://www.miguelangelmartinez.net/IMG/pdf/1960_Kevin_Lynch_The_Image_of_The_City_book.pdf (Hämtad 2019-05-03)

Malmö Stad. (2019). *Östra kyrkogården*. <https://malmo.se/Uppleva-och-gora/Arkitektur-och-kulturarv/Arkitekturguide-till-Malmo/Alla-byggnader/Ostra-Kyrkogarden.html> (Hämtad 2019-05-07)

Place. [u.å.]. *Tyda*.

<https://tyda.se/search/place?lang%5B0%5D=en&lang%5B1%5D=sv>
(Hämtad 2019-04-02).

Relph, E. (1993). Place Reclamation. I Simon Swaffield (red.). *Theory in landscape architecture*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 102-104. Hämtad från:
<http://library.stic.et/documents/30479/319173/Theory+in+Landscape+Architecture%2CSimon.pdf/01c1fb81-d06e-f860-9aeb-c5922358e257?version=1.0>

Relph, E. (2016). Overview of Non-Place/Placelessness Ideas. <https://www.placeness.com/overview-of-anti-place-terms-and-processes-placelessness-non-place-rootshock-etc/> (Hämtad 2019-05-06)

Space. [u.å.]. *Tyda*.

<https://tyda.se/search/space?lang%5B0%5D=en&lang%5B1%5D=sv>
(Hämtad 2019-04-02).

Seamon, D. (1982). Review of Christian Norberg-Schulz *Genius Loci. Towards a phenomenology of architecture*. I *Environment and Behaviour*, 14: s 260-264 Mars 1982.
https://www.academia.edu/17285505/review_of_Christian_Norberg-Schulzs_GENIUS_LOCI--TOWARDS_A_PHENOMENOLOGY_OF_ARCHITECTURE_NY_Rizzoli_1980_?source=swp_share (Hämtad 2019-05-08).

Sydväst arkitektur och landskap. (2019). Om oss. <http://sydvast.se/kontoret/>
(Hämtad 2019-05-07).

Treib, M. (1995). Must Landscape Mean? I Simon Swaffield (red.). *Theory in landscape architecture*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 89-101. Hämtad från:
<http://library.stic.et/documents/30479/319173/Theory+in+Landscape+Architecture%2CSimon.pdf/01c1fb81-d06e-f860-9aeb-c5922358e257?version=1.0>

Muntliga källor

Allik, M. (2019). Landskapsarkitekt, MARELD landskaparkitekter. Intervju via mejl 2019-04-26

Andersson, P. (2019b). Landskapsarkitekt, Sydväst landskap och arkitektur. Intervju 2019-04-26

Andersson, T. (2019a). Landskapsarkitekt på Sweco Architects, professor på SLU Ultuna. Intervju via mejl 2019-04-17

Friberg, Ruge, H. (2019). Arkitekt, Sweco Architechts. Intervju via mejl
2019-04-26

BILAGA 1

Tematik för semi-strukturerade intervjuer

Nedan följer de teman och frågor som låg till grund för intervjuerna. Beroende på personernas bakgrund och intresse, berördes olika frågor i olika utsträckning.

Bakgrund

- Kan du beskriva lite hur bakgrund och/eller kontor ser ut?
- Tävlrar ni ofta med kontoret? Är det isåfall mest öppna eller inbjudna? Satsar ni mkt på det?
- Vad anser ni syftet med landskapsarkitektur är?

Plats och identitet

- Jag har läst *Genius loci: towards a phenomenology of architecture* av Christian Norberg-Schulz. Han skriver om 'att bo' (kort sagt att finna en plats meningsfull), 'en plats skyddsande', mening och karaktär. Är detta vanliga begrepp inom branschen idag?
- Hur definierar du en *plats*? Kan definitionen förändras över tid?
- Är det viktigt att definiera en plats identitet? Varför?
- Måste en plats ha mening/betyda något? Om ja, varför? Hur spelar en plats historia in i dess mening?
- Hur bidrar människan till en plats karaktär?
- Vill ni nämna någon plats som skulle ha en speciell identitet? Det kan vara något av dina egna projekt eller någon annans.

Processen

- Hur tänker man som (landskaps)arkitekt när man tar sig an ett nytt uppdrag? Vilka steg går man igenom? Jobbar du efter en rätt bestämd metod eller ter den sig olika beroende på projekt?
- Hur ser man på den mänskliga skalan vid gestaltandet? Är det viktigt att alla skalor kommer med (liten, mellan och stor)?
- Vad betyder ordet *landskap* för dig? Christian Norberg-Schulz delar som sagt in landskap i tre "typ-exempel". Kan man dela in det i olika landskapstyper? Om ja, vilka?
- Hur kan man hjälpa till att bevara en plats historiska värden?

Förändringar idag

- Hur förhåller man sig till "artificiella" miljöer? T ex Disneyland eller Liseberg. Som kopior av miljöer eller anspelningar på drömmar och fantasier? Så perfekta och i vissa fall ytliga.
- Besöksnäring (fritid, turism) ökar i världen och med den finns både positiva och negativa följder. Det kan t ex vara positivt ekonomiskt, men negativt för klimatet (bland annat). Hur påverkar besöksnäringen platsers karaktär idag?
- Vilken roll spelar historien och kulturarvet in idag för dig inför ett gestaltungsförslag?